

Wilfred Ruprecht Bion
Όνειρο, Παραλήρημα, Σκέψη, Ύπαρξη
(ή να ονειρεύεσαι, να παραληρείς, να σκέπτεσαι, να υπάρχουν)

Αθήνα, 25.05.12

Τον Φεβρουάριο του 1958, ο Bion γράφει την παρακάτω σκέψη σε μία σημείωση (που δημοσιεύτηκε στους *Συλλογισμούς*, κείμενο που εκδόθηκε μετά τον θάνατό του):

«επιτέλους βλέπω καθαρά σ' ένα σημείο που μέχρι τώρα με αποπροσανατόλιζε: ποια είναι η αναπαράσταση του ψυχωτικού για την ανάλυση;»

Κατά την άποψή του, η αναπαράσταση που έχει είναι μοιρασμένη. Εν μέρει αντιμετωπίζεται ως μια δραστηριότητα που ανήκει στο ψυχικό κόσμο, εν μέρει ως ένα *ψυχικό γεγονός* που δεν έχει καμία σχέση μ' αυτή την πραγματικότητα από τη στιγμή που ο ψυχωτικός την αντιλαμβάνεται μόνο ως μία απλή σειρά *διαδοχών*. Το πρότυπο του ονείρου είναι κεντρικό στην οπτική του Bion: βασίζεται κυρίως στη ψυχωτική λειτουργία. Συμμετέχει στην ανάλυση του παραληρήματος, της ψευδαισθήτωσης, αυτού που συνιστά την μορφοποίηση του ασθενούς. Ο Bion, επιδιώκει να επεκτείνει τον όρο «όνειρο» προκειμένου να μπορέσει να συμπεριλάβει τα «είδη φαινομένων που εμφανίζονται στις αναλύσεις ψυχωτικών» και που κατ' αυτόν αξίζουν να ονομάζονται όνειρα, καθώς επιτρέπουν την ανάδυση μιας δραστηριότητας που ο ασθενής την έχει «ονειρευθεί» (dreamed).

Αν αφήσουμε στην άκρη τη διαφορά ανάμεσα στον ψυχωτικό που θεωρεί ότι τα γεγονότα μιας συνεδρίας ανήκουν σ' ένα όνειρο και στον αναλυτή που θεωρεί ότι ανήκουν στην πραγματικότητα, ο αναλυτής-Bion πιστεύει ότι αυτά τα γεγονότα ο ασθενής «τα ονειρεύεται» (are being dreamed). Έτσι, το ίδιο γεγονός που έχει γίνει **αντιληπτό** (perceived), με την έννοια ότι το έχουν συγχρόνως *αντιληφθεί* και ο αναλυτής και ο ασθενής χάρη στη μεταβιβαστική σχέση, γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας και εντάσσεται από τον ασθενή σε μία διαδικασία, αυτή του ονείρου. Ο Bion θέλει να υπογραμμίσει μ' αυτό ότι παρά την αποτυχία της εργασίας του ονείρου, υπάρχει ωστόσο μια ψυχική εργασία που διαχειρίζεται αυτά τα γεγονότα ως υλικό για όνειρο.

Το «πρίσμα» που επιλέγει ο Bion για να προσεγγίσει το όνειρο δεν φαίνεται να είναι αυτό της φροϋδικής θεωρίας που ευνοεί την ερμηνεία του λανθάνοντος νοήματος. Θεωρεί την ονειρική δραστηριότητα ως μία *λειτουργία* που συγκεντρώνει

και συνθέτει μια ψυχική δραστηριότητα διασπασμένη σε πολλαπλά σκόρπια θραύσματα. Το σημαντικό, όπως υπογραμμίζει, δεν είναι το περιεχόμενο του ονείρου αλλά το **να έχει κανείς το δικαίωμα** ή ακόμα την **ανάγκη** να «ονειρεύεται» (his having to dream), κάτι που παραπέμπει σε μια μεταβατική πράξη που απαιτεί ένα μεταβατικό ρήμα.

Κατά τη διάρκεια της ονειρικής δραστηριότητας κυκλοφορούν εντυπώσεις νοημάτων. «Αυτές οι εντυπώσεις δεν μπορούν να συνδεθούν με την συνείδηση, τη μνήμη, την ανάμνηση, τη μη-συνειδητότητα, την απώθηση παρά μόνο στο βαθμό που μετασχηματίζονται από την εργασία του ονείρου, σημειώνει ο Bion. Προσθέτει ότι *ο τόπος του ονείρου* θα πρέπει να γίνει αντιληπτός ως εμπεριέχων μια άμορφη μάζα από μη συνδεδεμένα και αδιαφοροποίητα στοιχεία και αναρωτιέται μήπως πρέπει να θεωρηθεί η *εργασία του ονείρου* ως μέρος της *συνθετικής* λειτουργίας του ονείρου.

Η αποτυχία της εργασίας του ονείρου και η απουσία διαθεσιμότητας για την εσωτερική κι εξωτερική ψυχική εμπειρία, οδηγούν στον ψυχωτικό σε μία ιδιαίτερη κατάσταση. Ενώ μοιάζει να έχει επαφή με την πραγματικότητα, επωφελείται ελάχιστα απ' αυτό τόσο στο παρόν όσο και όταν πρόκειται να μάθει από την εμπειρία. Μ' αυτή την έννοια, το όνειρο φαίνεται να διαδραματίζει στη ψυχική ζωή του υποκειμένου τον ίδιο ρόλο με την διαδικασία της πέψης, της εξώθησης ή της συγκράτησης, παραπέμποντας στη δραστηριότητα της θρέψης.

Η προσέγγιση της ψύχωσης δεν ήταν για τον Bion αντικείμενο μελέτης καθεαυτό. Η πρωτότυπη συνεισφορά του αποδεικνύεται κεντρική για την κατανόηση της ψυχικής λειτουργίας κάθε ασθενούς.

Από τις πρώτες του παρατηρήσεις ως στρατιωτικός ψυχίατρος ενδιαφέρεται για τη λειτουργία της δραστηριότητας της σκέψης, ιδιαιτέρως όταν αυτή καταλήγει σε ακραίες τραυματικές συνθήκες στην ίδια της την άρνηση, τη μη σκέψη. Παράλληλα με το ενδιαφέρον του για το ομαδικό ψυχικό φαινόμενο, διερωτάται, με αφετηρία τη ποικιλομορφία λειτουργιών των τραυματιών του πολέμου, για την επίδραση που θα μπορούσε να έχει στη δραστηριότητα της σκέψης η ιδιαίτερη ψυχική οργάνωση κάθε ατόμου. Αυτές οι παρατηρήσεις συνιστούν τα πρώτα θεμέλια μίας σύλληψης του αρνητικού στην οποία θα εμβαθύνει αργότερα βασιζόμενος στο πρότυπο των ψυχικών σχέσεων μητέρας-παιδιού.

Για τον Bion, το υποκείμενο έρχεται ήδη από την γέννηση αντιμέτωπο με τη ψυχωτική απειλή..., από τις επιδράσεις της *τομής* και των καταστροφικών της βιωμάτων, το βρέφος, μέσα από τη μάχη που δίνει για να εξασφαλίσει τη ψυχική του

επιβίωση, θέτει σε δοκιμασία τις ικανότητές του να καθορίσει το μέλλον του, ένα μέλλον καταστροφικότητας ή δημιουργικότητας. Βρίσκεται έτσι εξαρχής ενώπιον μιας κρίσιμης ψυχικής επιλογής: φυγή ή μεταλλαγή μέσω μιας εργασίας μετασχηματισμού, που γεννά τις χωροχρονικές κινήσεις του ψυχικού οργάνου και μια λειτουργία ελεύθερη από κάθε υποταγή σε μηχανισμούς που ακρωτηριάζουν, όπως η σχάση και η προβλητική ταύτιση.

Μία ιδέα μοιάζει να καθοδηγεί τη σκέψη του. Η καθ' υπερβολή χρήση από το υποκείμενο μηχανισμών όπως η σχάση και η προβλητική ταύτιση, συνιστούν εμπόδιο στην επεξεργασία συμβόλων. Ο Bion επανέρχεται στη φρουδική σύλληψη για τους δεσμούς του Εγώ με την πραγματικότητα στη ψύχωση με αφετηρία δύο κείμενα του Freud: το κείμενο του 1911, *Οι δύο αρχές της ψυχικής λειτουργίας*, που μοιάζει καταυτόν να συνοψίζει όλες τις λειτουργίες οι οποίες σε ένα μεταγενέστερο στάδιο της ανάπτυξης συνιστούν απάντηση στην αρχή της πραγματικότητας: η συνείδηση των αισθητηριακών εντυπώσεων, η προσοχή, η μνήμη, η γλώσσα, η κρίση, η σκέψη, και το κείμενο του 1924, *Νεύρωση και Ψύχωση*.

Επερωτά εκ νέου τον παρακάτω ισχυρισμό του Freud: στη ψύχωση το Εγώ, που τίθεται στην υπηρεσία του Εκείνο, αποσύρεται από ένα μέρος της πραγματικότητας. Για τον Bion, το Εγώ αποσύρεται εν μέρει από την πραγματικότητα και όχι από ένα μέρος της πραγματικότητας, κι αυτό εξαιτίας μιας καθ' υπερβολήν λειτουργίας της προβλητικής ταύτισης, καθώς η επαφή μ' αυτήν «καλύπτεται» από μία φαντασίωση παντοδυναμίας που αποσκοπεί να καταστρέψει την πραγματικότητα ή να καταστρέψει τη συνειδητοποίησής της και να πραγματοποιήσει μια κατάσταση που δεν είναι ούτε ζωή ούτε θάνατος, κατάσταση που αργότερα θα ονομάσει, με αφετηρία το πρότυπο του ονείρου, ως ούτε εγρήγορσης ούτε ύπνου.

Οι πρώτες αυτές θεωρητικές επεξεργασίες προεικονίζουν τη θεωρία του για τον «φραγμό επαφής» και τη σκέψη του για την απαραίτητη εγκαθίδρυση ψυχικών ορίων (στην οποία θα επανέλθει ο Green με την δική του έννοια του διπλού ορίου). Εμπλουτίζουν την κατανόηση των οριακών παθολογιών. Έτσι υπάρχει πάντοτε νεύρωση μέσα στην ψύχωση. Το Εγώ, διατηρώντας μια επαφή με την πραγματικότητα, κάνει εφικτή την ύπαρξη μιας *μη ψυχωτικής προσωπικότητας*, που απειλείται σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό από τις επιθυμίες παντοδυναμίας της *ψυχωτικής προσωπικότητας*. Αυτή η συνύπαρξη καθιστά εφικτή την τροποποίηση της αντίληψης που έχει ο ασθενής για την επαφή του με την πραγματικότητα και υπαινίσσεται ότι η ψύχωση είναι αναλύσιμη.

Για τον Bion όμως υπάρχει καταρχήν μια φαντασίωση παντοδυναμίας τόσο ισχυρή, ώστε να δρα σαν το αντιληπτικό όργανο να μπορούσε να διχοτομηθεί σε απειροελάχιστα θραύσματα και να προβληθεί στα εσωτερικά αντικείμενα. Αυτός ο κατακερματισμός θα επιφέρει τρομακτικές αναπαραστάσεις από την στιγμή που η διωκτική λειτουργία του Υπερεγώ ενισχύεται εξαιτίας της διχοτόμησης που υφίσταται. Κάθε διχοτομημένο κομμάτι δρα σαν ολικό Υπερεγώ. Αυτό επιφέρει κι άλλες διχοτομήσεις στον ολοένα και πιο μικροσκοπικό κατακερματισμό και καθιστά «αόρατα» τα όρια και την διαμόρφωση του ονείρου. Το μίσος της ματαιωτικής πραγματικότητας θα επιφέρει τις σαδιστικές επιθέσεις του στήθους στην σχιζοπαρanoiδή θέση.

Με τη τέχνη που τον διακρίνει στη ζωντανή και «έμψυχη» περιγραφή της ψυχικής ζωής, ο Bion μας φέρνει σε επαφή με την παράνοια του εσωτερικού κόσμου του υποκειμένου, της κατακυριεύσής του από τα εξωθημένα σωματίδια του Εγώ κατά τον κατακερματισμό του αντιληπτικού οργάνου του υποκειμένου που διαρρηγνύει τα όρια με τρόπο που να μην μπορεί πια να γίνει γνωστό αν αυτά τα σωματίδια εμπεριέχονται στα εξωτερικά αντικείμενα ή τα εμπεριέχουν.

Ο Bion, ο Freud κι ο Πρόεδρος Schreber

Ξαναδιάβασα το κείμενο του Φρόυντ, ο *Πρόεδρος Schreber: μια περίπτωση παράνοιας*, και ειδικότερα ένα απόσπασμα αυτό της **κατάτμησης των ψυχών**. Αυτό το απόσπασμα, το οποίο δεν είχα πραγματευθεί όταν έγραψα το βιβλίο μου για τον Bion, μου φάνηκε εξαιρετικά συναφές με ό,τι περιγράφει ο Bion όταν επιμένει στις διεργασίες ψυχικού κατακερματισμού των ασθενών του. Στο κείμενο του Φρόυντ γίνεται λόγος για την σχέση το Schreber με τον πρώτο του γιατρό, τον καθηγητή *Fleshing* από την Λειψία.

Ο Freud παρατηρεί ότι ο *Fleshing* ήταν ο δράστης όλων των διώξεων του Schreber και βασίζεται, σημειώνω, για να συλλάβει «το σκοτάδι και την ασάφεια» της παράνοιας και «τις ενδείξεις μιας ιδιαίτερα έντονης εργασίας στην επεξεργασία του παραληρήματος», «στο πολύ πιο γνωστό παράδειγμα του ονείρου». Το ίδιο κι ο Bion.

Ο *Fleshing* υποτίθεται ότι **δολοφόνησε την ψυχή** του ασθενούς ή επιχείρησε να το κάνει.

Η ψυχή του Fleshing, αφού συνδέθηκε στη συνέχεια με μια νέα ψυχή, αυτή του προϊσταμένου νοσηλευτή, αρχίζει να επιδίδεται στο σύστημα **κατάτμησης της ψυχής** ή κατάτμησης μιας ψυχής, σύστημα που σύντομα αποκτά μεγάλη εμβέλεια. Ορισμένες στιγμές υπάρχουν σαράντα ως εξήντα απ' αυτά τα τμήματα της ψυχής του Fleshing. Δύο από αυτά τα τμήματα, τα πιο μεγάλα, θα πάρουν τα ονόματα **Fleshing ο ανώτερος** και **Fleshing ο μεσαίος**. Ύστερα, η ψυχή του νοσηλευτή θα συμπεριφερθεί με τον ίδιο τρόπο. Οι δύο αυτές ψυχές, του Fleshing και του νοσηλευτή, φιλονικούν παρά τη συμμαχία που έχουν συνάψει.

Κατά τη διάρκεια της νοσηλείας του στην κλινική του Sonnenstein, ο Schreber θέτει επίσης σε δράση τη ψυχή του νέου του γιατρού, του Dr Weber. Προς το τέλος της νοσηλείας του γίνεται μια ανατροπή, μια λεηλασία των ψυχών που είχαν πολλαπλασιαστεί σε σημείο να γίνουν μάλιστα. Η ψυχή του νοσηλευτή δεν διαθέτει πια παρά μόνο μία μορφή, ενώ του Fleshing μία ή δύο, που σιγά-σιγά χάνουν τόσο την εξυπνάδα όσο και τη δύναμή τους. Παίρνουν τα ονόματα, **Fleshing ο ύστερος** και **Μέρος του ε καλά**.

Ο Freud προσθέτει στην ερμηνεία αυτών των ψυχικών φαινομένων τη σημασία του **συναισθηματικού δεσμού** ανάμεσα στο πρόσωπο του παραληρήματος και τον ασθενή. Γράφει: «Η συναισθηματική σημασία που αναλογεί σ' αυτό το πρόσωπο προβάλλεται έξω ως μορφή δύναμης που έρχεται έξωθεν, ενώ η ποιότητα του συναίσθηματος μεταβάλλεται στο αντίθετο. Αυτός που τώρα κάποιος μισεί και φοβάται ως δώκτη έχει υπάρξει κάποτε αντικείμενο αγάπης και λατρείας. Η καταδίωξη που αξιώνει το παραλήρημα χρησιμεύει πριν απ' όλα στο να δικαιολογήσει την αλλαγή συναισθηματικής τάσης από την πλευρά του ασθενούς».

Αν η διαδρομή της σκέψης του Freud ακολουθεί κυρίως την ανάλυση της οιδιπόδειας προβληματικής που υπονοεί η σχέση του Schreber με τον Fleshing, παραμένει εξίσου ενδιαφέρον το να εντοπιστεί αυτό που στην ανάλυση του παραληρήματος του Schreber την οποία προτείνει, παραπέμπει σε μια ανάλυση της λειτουργίας των εσωτερικών αντικειμένων του τελευταίου και του πεπρωμένου τους, σαν κι αυτή που ο Βίον επιφυλάσσει από την πλευρά του στις αρχαϊκές σαδιστικές επιθέσεις της σχιζοπαρανοειδούς θέσης στη περίπτωση της ψύχωσης. Χωρίς αμφιβολία, η έννοια της **ψυχής** είναι δύσκολο να συλληφθεί. Αν εξαιρέσουμε τη σύνδεσή της με τον Θεό – από την πλευρά της ψυχικής της ιδιότητάς της και υπόστασης – σε τι παραπέμπει: στο αισθητηριακό βίωμα; Σε μια νοητική δραστηριότητα; Σε μία φαντασίωση; Στην έκπτωσή της σε πράγμα, λόγω του ότι τέθηκε υπο την κυριαρχία μιας παντοδυναμικής φαντασίωσης; Είναι επίσης δύσκολο να καταλάβει κάποιος αν αυτό το κάτι που αναπαριστά την ψυχή εμπεριέχεται στον Schreber ή τον εμπεριέχει, εξ'ού και ο Freud οδηγείται μάλλον να

την παραστήσει ως σκέψη ονείρου. Ωστόσο, σ' αυτή την ιδέα της κατάτμησης δεν παύουμε να ξαναβρίσκουμε εκείνη του Bion όταν αναφέρεται στα **εξωθημένα σωματίδια του Εγώ που διάγουν** «μια ζωή ανεξάρτητη κι ανεξέλεγκτη», είτε «εμπεριέχονται στα εξωτερικά αντικείμενα είτε τα εμπεριέχουν» εξ'ού και η έννοια του **παράξενου** αντικειμένου.

Ο Bion όμως αυτή την περίοδο ενδιαφέρεται κυρίως για την ενορμητική, αισθητηριακή και συναισθηματική λειτουργία αυτού του κατακερματισμένου εσωτερικού κόσμου. Του κόσμου των αισθητηριακών βιωμάτων που, όπως και τα αντικείμενα, εγκολπώνει ή εξωθεί επιτιθέμενος στους δεσμούς αναλυτή-ασθενούς. Το οιδιπόδειο μοντέλο συμμετέχει μόνο με λανθάνοντα τρόπο στη ψυχαναλυτική του έρευνα. Ο Bion απεικονίζει τη τύχη κάθε σωματιδίου που στα μάτια του ασθενούς συντίθεται από ένα πραγματικό αντικείμενο που έχει **εγκολπωθεί** σε ένα **κομμάτι προσωπικότητας** που το καταβρόχθισε. Η φύση του σωματιδίου εξαρτάται εν μέρει από το πραγματικό αντικείμενο.

Μπορούμε να παραθέσουμε το γνωστό παράδειγμα για το κομμάτι προσωπικότητας που σχετίζεται με την όραση. Το γραμμόφωνο που παίζει βιώνεται σαν ένα αντικείμενο που κατασκοπεύει τον ασθενή. Ξαναβρίσκουμε στο παράδειγμα της **ψυχής** του Προέδρου Schreber αυτή την κατακυρίευση, αυτή την διόγκωση, αυτή τη ψυχική καταβρόχθιση που βιώνεται σαν μια επίθεση η οποία επιφέρει ως άμυνα τη κατάτμηση, όπως περιγράφεται από τον Bion, χωρίς ωστόσο αυτή την αισθητηριακή διάσταση που χαρακτηρίζει κατά προτίμηση το πρίσμα της ψυχικής διερεύνησης που διεξάγει: «Τα αντικείμενο, γράφει ο Bion, οργισμένο που καταβροχθίστηκε διογκώνεται ούτως ειπείν, διαχέεται μέσα σ' αυτό το κομμάτι προσωπικότητας που το καταβρόχθισε και παίρνει τον έλεγχό του: στο βαθμό αυτό το σωματίδιο της προσωπικότητας έχει γίνει ένα πράγμα». Αυτά τα σωματίδια, ο ασθενής τείνει να τα χρησιμοποιεί σαν πρότυπα ιδεών που θα αποτελέσουν τη μήτρα απ' όπου θα βγουν οι λέξεις. Μας έρχεται στο νου ο Fleshing ο ανώτερος, ο Fleshing ο μεσαίος, ο Fleshing ο ύστερος κλπ. Ο ασθενής οδηγείται τότε να σκεφθεί ότι «οι λέξεις είναι τα ίδια τα πράγματα που υποδεικνύουν». «Εξισώνει» αντί να συμβολοποιεί.

Επικαλούμενος τη λειτουργία άλφα ως λειτουργία μετασχηματισμού, ο Bion, υπογραμμίζει τη σημασία των μηχανισμών σύνδεσης και αποσύνδεσης. Διερωτάται: γιατί ο X δεν μπορεί να ξυπνήσει αν δεν μπορεί να ονειρευθεί; Θα πρέπει να είναι για τον ίδιο λόγο που κάτι δεν μπορεί να γίνει ασυνείδητο αν η λειτουργία άλφα δεν είναι σε θέση επιτελέσει το έργο μετασχηματισμού που της αναλογεί. Αυτό σημαίνει ότι υπάρχουν όνειρα που είναι εκκενωτικά όταν η εργασία ενδοβολής αποδειχθεί ιδιαίτερα ελλειμματική.

Ικανότητα του ονειρεύεσθαι και ικανότητα του να μαθαίνεις, ο Bion απευθύνεται και στις δύο περιπτώσεις στη ψυχική δημιουργικότητα του υποκειμένου. Ο ψυχωτικός ασθενής καταστρέφει την ικανότητα του σκέπτεσθαι, η οποία είναι ουσιώδης για κάθε πράξη στη πραγματικότητα, καθιστώντας ανεκτή τη **ματαιώση**, καθώς δεν ανέχεται καμία ματαιώση και μισεί κάθε ερμηνεία από την πλευρά του αναλυτή που παραπέμπει στον κοινό νου.

Συμπερασματικά

Το μοντέλο του ονείρου είναι πρωταρχικό, καθώς παραπέμπει της μητέρας-αναλυτή, ασφαλώς οιδιποδειοποιημένης στον Bion, αλλά κυρίως αφοσιωμένης στο να αφογκράζεται τις ανάγκες, τις επιθυμίες και τις σαδιστικές επιθέσεις του παιδιού της μέσω της σημασίας που αποδίδεται στον ρόλο της ως μητέρας τροφού που προσφέρει την ονειροπόληση και την αγάπη στο παιδί κι έτσι είναι σε θέση να κατευνάξει τα άγχη του. Κι έπειτα είναι η θέση του πατέρα.

Αναρωτιέμαι αφήνοντας τη συζήτηση να ξεκινήσει : Δεν είναι ο Bion που γράφει: *Μπορούμε να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα ότι το γάλα προσλαμβάνεται και αφομοιώνεται από την τροφική οδό. Αυτή η βεβαιότητα όμως μας λείπει όταν αναρωτιόμαστε από πού προσλαμβάνεται κι αφομοιώνεται η αγάπη.*

Έλσα Schmid-Κιτσίκη